

Korset och Kronan

Nr 129/2023

Jesus säger: Håll fast vid
det du har så att ingen
kommer och tar din krona
(Upp. 3:11)

Martin Chemnitz (2)

Nattvardsläran

I förra numret av Korset och Kronan behandlades Chemnitz liv och verksamhet i stora drag. Vi skall nu närmare se på vad han lärde och börjar med läran om nattvarden. Först en bakgrund om hur nattvardsläran hade angripits på Luthers tid.

Luthers motståndare

Den förste som under reformationen förnekade Kristi kropps och blods närvaro i nattvarden var *Andreas Carlstadt* (*Bodenstein*, 1480-1551). Han var redan före Luther teologie doktor vid universitetet i Wittenberg. Han började lära att Jesu instiftelseord "Detta är min kropp" inte syftade på brödet, utan på Jesu egen synliga kropp, där han satt (eller låg) till bords med lärjungarna. Meningen skulle

Ordet om korset är en
dårskap för dem som går
förlorade, men för oss som
blir frälsta är det en Guds
kraft (1 Kor. 1:18)

Den gode herden
leder sina får (Joh. 10)

alltså enligt Carlstadt ungefär ha varit:
*"Tag och ät detta bröd. Denna kropp som ni ser
framför er är min kropp. Gör detta till minne av
mig."*

Carlstadt hade också under Luthers frånvaro i Wartburg åstadkommit stora oroligheter i Wittenberg och senare tog han sin tillflykt till Orlamünde, där han orättmätigt tillskansade sig platsen som kyrkoherde, trots att han i sin universitetstjänst var skyldig att med egna medel underhålla en s.k. vikarie på denna tjänst. När nu Carlstadt framträdde med olika "svärmerier" skrev Luther den mycket viktiga skriften "Wider die himmlischen propheten" (Mot de himmelska profeterna, 1525) riktad mot Carlstadt. Luther hade tidigare skrivit om nattvarden, men detta var inledningen till de omfattande stridigheterna som sedan fortsatte med Zwinglis framträdande.

Huldrych (Ulrik) Zwingli (1484-1531) hade fått en humanistisk utbildning i Basel. Han prästvigdes 1506 och valdes till präst i Glarus endast 22 år gammal. 1519 kom han till Zürich, där han sedan verkade som reformator till sin död i kriget 1531.

Om nattvarden lärde Zwingli att ordet ”är” i instiftelseorden måste tolkas symboliskt. Kristus är med sin kropp i himmelen och kan därför inte vara närvarande i nattvarens bröd, menade Zwingli. Han kom därmed i en intensiv strid med Luther, som skrev två stora skrifter mot honom.¹ Det var skrifterna ”Att dessa Kristi ord: Det är min kropp etc., står fast mot svärmeandarna” (1527) och den stora bekännelsen om nattvarden (*Bekennntnis vom Abendmahl Christi*, 1528).

Luther visar i dessa skrifter att det inte finns någon som helst anledning att tolka instiftelseorden symboliskt. Man måste utgå från skriftprincipen att den naturliga tolkningen skall gälla om ingenting annat tydligt framgår av texten. Om man gör som Zwingli ställer man förnuftet över Skriften. När Kristus säger: ”Gör detta” omfattar det inte bara ätande och drickandet utan också och framför allt uppreparandet av Jesu egna ord. Luther hävdar därmed med kraft att instiftelseordens läsande (konsekrationen) har en gudomlig makt att omedelbart åstadkomma vad orden säger också i vår nattvard. Luther liknar dessa ord vid Guds eget ord i skapelsen, som omedelbart framkallade vad orden sade: ”Varde ljus, och det vart ljus” o.s.v.

En tredje motståndare till Luther var *Johannes Oecolampadius* (1482-1531). Han verkade framför allt i Basel och blev en nära vän och medarbetare till Zwingli. Genom Oecolampadius fick också *Calvin* starka intryck av dennes nattvardslära vilket bidrog till att Calvin avvek från Luther. Tillsammans deltog Zwingli och Oecolampadius i nattvardssamtalen med Luther i Heidelberg 1529. Där var man överens i många punkter, men inte beträffande närvaron i nattvarden.

Oecolampadius menade att det var orden ”Min kropp” och inte ordet ”är” som måste tolkas symboliskt. ”Detta är min kropp” skulle alltså betyda ”Detta är ett tecken på min (frånvarande) kropp.” I sina nattvardsskrifter argumenterar Luther kraftfullt mot dessa tre motståndare Carlstadt, Zwingli och Oecolampadius som har helt olika tolkningar men är överens om att orden inte kan betyda vad de bokstavligen säger, nämligen att brödet verkligen är Kristi kropp och vinet hans blod.

Chemnitz och kalvinismen

Efter Luthers död framträdde *Johannes Calvin* (Jean Cauvin) med stor kraft. Hans viktigaste verk är *Institutio Christianae Religionis*. Det publicerades på latin 1536, på franska 1541, och det kom sedan i slutlig version 1559-1560. Från ett eget, tidigare föredrag citerar jag:

”Det som var förrädiskt med Calvins nattvardslära var att han underkände Zwinglis och de tidigare svärmarnas argument och i stället använde uttryckssätt som tycktes ligga mycket närmare Luther. Han talade verkligen om en kroppslig närvaro av Kristi kropp och blod, men trots detta var det inte fråga om någon konkret närvaro knuten till bröd och vin. Detta förvillade många och ledde till ständiga enhetsförsök mellan lutheraner och reformerta. Särskilt de reformerta var ivriga att framhålla att det egentligen inte fanns någon avgörande skiljelära.”²

Chemnitz kom att behandla nattvarden i många olika skrifter. Som tidigare nämnts hade Chemnitz stått Melancton mycket nära, men så småningom blev det en brytning mellan dem då Chemnitz genom sina omfattande studier fann att Melancton på flera viktiga punkter hade avvikit från Luther. Vi behandlar först

¹ Se närmare min skrift ”Per illa verba” (2019), https://www.evluth.se/dokument/per_illa_verba.pdf

² Citat ur ”Per illa verba”, s. 17.

Chemnitz uppgörelse med de reformerta teologerna och då särskilt Calvin. Frågan om Melanchton och filippismens avvikelser behandlas senare.

Skriften ”De coena Domini”.

En av Chemnitz viktigaste skrifter om nattvarden är *De coena Domini* (Om Herrens måltid, 1570).³ I denna skrift gör Chemnitz en grundlig undersökning av de bibliska texterna och sedan en utförlig diskussion och vederläggning av de reformerta motståndarnas alla argument. I ett särskilt kapitel går han också igenom kyrkofädernas uppfattning och visar hur dessa felaktigt tolkats av de reformerta, som om de skulle ha förnekat den sanna närvaron i nattvarden.

Kännetecknande för Chemnitz är hans lugna och metodiska sätt att med stor klarhet fastställa den bibliska läran. När han sedan går in på olika motståndares uppfattningar är han noga med att tydligt förklara vad de menar innan han slutligen visar på vilket sätt de har tagit miste.

I detta och några följande nummer av ”*Korset och Kronan*” vill jag låta Chemnitz själv komma till tals så mycket som möjligt. Men eftersom hans framställning är mycket utförlig kan bara bli några axplock från det rika innehållet. Jag följer i stort Chemnitz egen ordning i boken.

1. Instiftelseorden i Herrens måltid får inte behandlas lättsinnigt utan i Herrens fruktan.

Chemnitz visar här hur nattvarens instiftelse framställs som en mycket viktig och allvarlig händelse den sista kvällen innan Jesus blev förrådd och gick till sitt lidande och sin död. Det är hans eget

testamente som han här ger till sina apostlar och sin kyrka. Redan när det gäller en vanlig människas testamente är man mycket noga med att hålla fast vid varje ord och se till att allt utförs enligt den avlidnes önskan och bestämmelser. Hur mycket mer ska man då inte se till att Herrens eget testamente blir föremål för den allra största vördnad och noggrann efterlevnad!

Chemnitz inleder med att ange varför boken har kommit till. Det är de sorgliga förnekelserna av nattvardsorden som är orsaken. Han skriver:

”Den sorgliga och förfärliga vanvördnaden och de skilda åsikterna om Guds Sons heliga vilja och testamente har framför allt uppstått genom det faktum att vissa män antingen har kommit med idéer från sina egna huvuden eller från ställen i Skriften som inte är relevanta när det gäller nattvarden. De har lagt fram sådant som de gärna vill tro och har inte varit tillräckligt noga med att undersöka om dessa förutfattade meningar verkligen stämmer överens med instiftelseorden. Ett exempel är *Schwenkfeld*⁴, som menade att orden borde ignoreras och hållas ur sikte innan man kunde bestämma vad varje person ville tro angående Herrens måltid. ... Denna vanvördiga önskan att uppfinna olika tolkningar i Guds Sons sista vilja och testamente styrks av åsikten att man på något sätt är immun mot kritik inom detta område, så länge man håller fast vid övriga grundläggande trosartiklar. Det skulle enligt denna uppfattning inte vara någon fara för tron eller risk för att förlora frälsningen oavsett hur man vill behandla, tolka eller förstå nattvardsorden – så länge man bara accepterar en tolkning som

³ Hela titeln lyder: ”Fundamenta sanae doctrinae de vera et substantiali praesentia, exhibitione et sumptione corporis et sanguinis Domini in coena”. Boken kom i många upplagor. Jag översätter från Jacob Preus engelska översättning, St Louis 1979, av den latinska utgåvan 1590.

⁴ Caspar Schwenkfeld (1489-1561), verkade för reformationen i Schlesien. Han kom i konflikt med Luther om nattvarden redan 1524. Han förnekade barndopet och hade många svärmiska uppfattningar.

stämmer överens med något annat ställe i Skriften.

För länge sedan argumenterade *Pelagius*⁵ på samma sätt. Det hade enligt honom ingenting att göra med religionens väsen hur en person förstod och tolkade Skriftens ord om arvsynen i Rom. 5:12ff, Ef. 2:1ff eller Ps. 51:5. Därmed hade man fastställt att sakens kärna inte hade något med tron att göra.”⁶

Chemnitz fortsätter med att framhålla att motståndarna behandlar instiftelseorden på samma sätt som när man t.ex. diskuterar vilken slags stjärna som nämns i Job. 9:9 eller Amos 5:8. Det finns många exegetiska problem av denna typ. Chemnitz vill visa att sådant inte kan göra den bibliska läran osäker. Nattvardens instiftelseorden kan inte behandlas på detta sätt. Chemnitz är förfärad över att somliga menar att man inte ens bör vara rädd för att offentligt beteckna omsorgen om instiftelseorden som vidskepelse!

Mot alla ytliga omtolkningar av Skriftens ord ställer Chemnitz allvaret i Kristi testamente. Han skriver:

”Först och främst är det säkert och kan inte förnekas att nattvardsorden inte hör till den kategori av skriftställen som antingen kan ignoreras eller förklaras på olika sätt eller till och med missförstås utan att detta påverkar tron eller frälsningen. Ty dessa ord ord är inte en (vanlig) människas sista vilja utan Guds Sons eget testamente. Han instiftade det den natt då han blev förrådd och det gällde de allra viktigaste saker. Han gjorde det högst allvarligt med känslor, ord och handlingar. Även i härligheten upprepade han dessa ord för Paulus och visade därmed att det var hans vilja att att ge kyrkan ett nytt och speciellt

dogma som skulle finnas där till tidens slut.” (s. 26f)

Till sist visar Chemnitz i detta kapitel hur olika motståndare har förändrat och omtolkat instiftelseorden. Han nämner inga namn, men det är tydligt att han syftar på Luthers motståndare och på de senare kalvinisterna.

2. Läran om nattvarden har sin sanna och egentliga källa i instiftelseorden, där det fromma sinnet måste söka och utforska vad vi skall tro angående detta mysterium.

Chemnitz börjar här med att slå fast hur viktigt det är att varje lära i Skriften måste grundas i klara och tydliga bibelställen som handlar om just den lära det är fråga om. Han skriver:

”Precis som kyrkans alla dogmer och varje särskild trosartikel har sin grund i vissa skriftställen där läran behandlas och förklaras tydligt, så skall också dessa lärors sanna och egentliga mening rätteligen sökas och framställas på rätt sätt enligt dessa skriftställen. Likaså är det bortom alla kontrovers att den rätta tron angående Herrens måltid har sin särskilda källa och grund i instiftelseorden.

Men vem vet inte detta, säger du, och vem är det som förnekar det? Mitt svar är att alla erkänner detta och går med på det i sina ord, men när det kommer till själva saken finns det en tydlig skillnad. Sakramentssvärmarna⁷, vilka de än är, lägger inte fram det de vill tro och förstå om nattvarden från instiftelseorden i dess egentliga och enkla mening, som klart framställs för oss. Istället kommer de med förutfattade meningar på basis av andra skriftställen, vilka i regel inte alls handlar om nattvarden. Var och en föredrar vissa

⁵ Pelagius, c.360-435, brittisk (keltisk) teolog, förnekade arvsynen och lärde att människans vilja medverkar i omvändelsen. Mot honom skrev framför allt kyrkofadern Augustinus.

⁶ De coena Domini, s. 25f.

⁷ Eng. ”sacramentarians”, ty. ”Sakramentierer” är Luthers beteckning på alla som förnekar närvaron.

ställen som han själv tolkar enligt sin egen analogi. Och när de har gått igenom denna process bestämmer de utifrån andra ställen allt vad de vill tro angående Herrens nattvard. Till sist går de till instiftelseorden och då blir det nödvändigt för dem att tvinga den egna förutfattade meningen på textens ord. Deras uppfattning kommer alltså från något annat ställe på grund av en förvrängd och vanställd tolkning.

Alltså är det så att bland alla de argument som sakramentssvärmarna travar upp för att etablera och styrka sin uppfattning om nattvarden har instiftelseorden ("Detta är min kropp") egentligen inte någon plats alls. Men när vi då vederlägger dem och föreslår att de ställen som tycks strida mot deras uppfattning borde tas bort, då insisterar de på att just dessa ord, "This is my body" (1 Kor. 11:24), måste användas, förstås inte i sin egentliga betydelse utan för att tjäna som stöd för deras egna förutfattade meningar, som de hämtat in med från annat håll." (s. 31f)

Chemnitz citerar här Calvins efterföljare *Theodor Beza* (1519-1605) som exempel på en teolog som felaktigt utgår från andra ställen, som inte handlar om nattvarden. Mot honom tar Chemnitz fram Paulus allvarliga förmaning till Timoteus om att inte vika bort från trons enkelhet. Chemnitz skriver:

"Bland reglerna för att bevara lärans renhet skriver Paulus en sista varning till Timotheus, att han inte skall låta sig föras bort från trons enkelhet genom argument och motstånd från sådana som framträder med anspråk på att vara viktiga och betydelsefulla:

Käre Timoteus, bevara det som har överlämnats åt dig, och vänd dig bort från det oandliga, tomma pratet och invändningarna som kommer från det som kallas kunskap utan att vara det. Somliga har kommit bort från tron genom att bekänna sig till den kunskapen. (1 Tim. 6:20f)

Med utgångspunkt från denna metod att sätta in läran i sitt rätta sammanhang kan vi dra många slutsatser på ett enkelt och riktigt sätt. Som exempel kan vi ta ett yttrande av Beza. Han skriver: '*Å ena sidan håller jag med om att Herrens måltid inte bara består av brödets och vinets symboler, men också av Kristi sanna kropps och blods substans, liksom att det i nattvarden inte bara är symboler som förmedlas utan också Kristi sanna kropp och blod. Men å andra sidan är det fråga om på vilket sätt närvaron sker.*' Han fortsätter med att säga att denna närvaro och förmedling är mera sann, mera verkningsfull och mera betydelsefull än om kroppen och blodet skulle tas emot med munnen.

Men i nattvarden instiftelse lär Kristus inte något dogma om en närvaro genom förmedling av hans kropp och blod på ett sätt som vi genom våra spekulationer skulle kunna definiera med hjälp av andra skriftställen och på så sätt lära en närvaro och förmedling i måltiden på det sätt vi önskar. Ty han själv definierade det rätta sättet genom instiftelseorden när han om vårt muntliga mottagande av sakramentet sade: 'Tag och ät. Detta är min kropp.'

Alltså har vi inte tillåtelse att diskutera om vilken närvaro och förmedling som är den mest lämpliga och passande. Vi skall istället vördnadsfullt tro och hålla fast vid den närvaro som Guds Son har gett oss genom orden i sin sista vilja och sitt testamente, även om detta må tyckas vara absurt för vårt mänskliga förnuft. Vi får inte endast ta med vissa bitar av instiftelseorden och sedan från annat håll ta in sådana förklaringar som vi tycker är lämpliga, utan vi måste bedöma och lära hela dogmat om Herrens måltid på grund av det ställe där vi finner den sanna och tydliga förklaringen av läran.(s. 35f). Detta är vad Chemnitz kallar "sedes doctrinae", bibelställen där den aktuella läran lärs tydligt och klart. På dessa bevisställen grundar Chemnitz hela sin bibliska metod, den s.k. loci-metoden. *Forts. i nästa nr*